

Den norske krystallnatten

TØNSBERG: «Et ekstrasog av kuvogner stanser på et ødlig sted noen kilometer nord for Tønsberg. Dørene blir revet opp, og under skrik og brøl fra godt bevopnede vakter tømmes de fullpakkede vognene for sitt innhold. Regnet høljer ned. En underlig samling av menn - fra den grønne ungdom til den grå olding - fra 15 til 90 år. I gåsegang, flankert av de bevopnede vaktene, beveger

prosjeksjonen seg fremover. Omsider kommer den frem til de tre brakkene som ligger inne i skogen. Her blir fangene fordelt på rommene. Alt de har med seg unntatt spisebestikk blir tatt fra dem og bragt til «Det hvite hus», administrasjonsbygningen, som ligger ca. 300 meter nedenfor mot vest. Det meste av disse effektene kom aldri tilbake til eiermannen.

TORE ASPLIN

Den 28. oktober 1942 sto 350 menn oppstilt på jordet ovenfor Det hvite hus og hørte på vaktchef Lindseths velkomstmåte. - Jøder, sa han. - Det er tidens krav at dere er her. Vi skal ikke terrorisere dere - dere skal få den behandling dere selv ønsker. Og ved ethvert forsøk på flukt vil dere bli fylt med bly eller det blir tatt andre repressalier! Han avsluttet talen med å si at hvis noen skulle late vannet, måtte de gjøre det med det samme, senere ville det ikke bli høve til det.

Så bar det inn igjen i de tomme, kalde brakke og innrette seg for den første natten på Berg. (Jødene fra Oslo og distriktet). Gjennomvåte til skinn som de var måtte de legge seg på gulvet, mens vannet overalt silte gjennom det utette taket. Så ble dørene låst med følgende vennlige godnatthilsen fra vaktene: - Ved ethvert forsøk på å åpne en dør eller et vindu vil det øyeblikkelig bli skutt.

Jødene i Vestfold

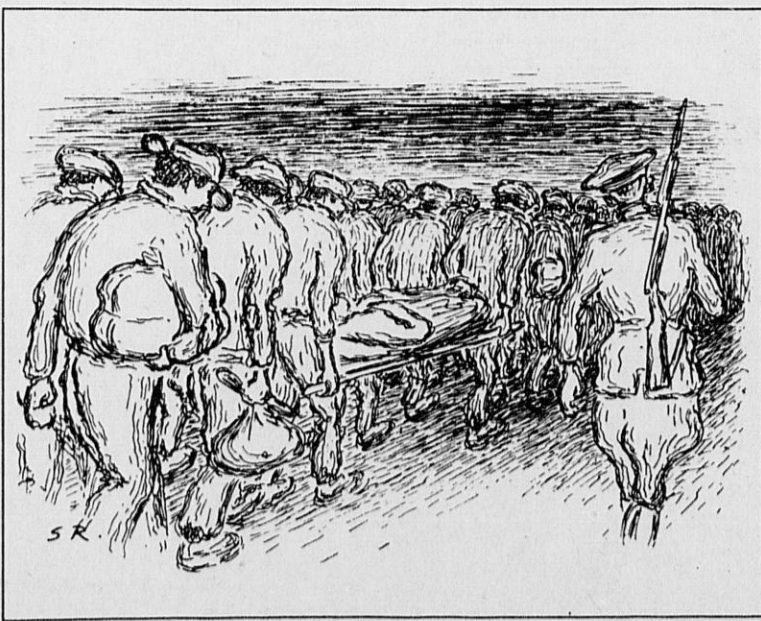
Slik lyder kapitlet om jødene inntog i konsentrasjonsleiren på Berg i boken «Quislings hønsegård» 26. og 28. oktober 1942. Den norske krystallnatten er 28. oktober, da ble jødene arrestert og internert i leire inntil de noe senere på høsten ble skipet til Tyskland, konsentrasjonsleire - og gasskammerne.

Også Herman Sachnowitz's gripende bok «Det angår også deg» og Vestfold i krig» inneholder detaljer omkring 26. oktober - og redselsnatten til 27. november, da jødene på Berg ble videresendt til Oslo for innskiping. Det er rystende lesing. Maken til rettsløshet og råskap som det jødene opplevde forekom ikke i den tiden Vestfold befant seg under hakekorset og solkorset.

Bortsett fra i Oslo og Trondheim, hvor de fleste jødene holdt til, var Vestfold og Østfold de fylker som hadde størst befolkning, heter det i «Vestfold i krig». Ved krigsutbruddet bodde det 42 jøder i Vestfold, og de fleste av dem tilhørte store barnerike familier. I Larvik bodde for eksempel enkmannen Israel Sachnowitz med sine åtte barn i alderen 15 til 30 år. I Sandefjord bodde Cecilie og Abel Lahn med fire barn i alderen 12 til 20 år, mens Tønsbergområdet hadde familiene Koklin, Plesansky og Jaffe. Ida og Benjamin Koklin, bosatt i Grønvalds gate, hadde fem barn fra 15 til 25 år, mens Rosa og Isak Plesansky fra Adlers gate hadde tre barn - åtte, ti og 16 år. Markus Jaffe, som var gift med Ester, hadde fem sønner fra første ektepar. Fire av dem var gift og hadde selv barn. Leopold het sønnen i Tønsberg. Han var gift med Rakel og hadde to barn - 17 og 21 år.

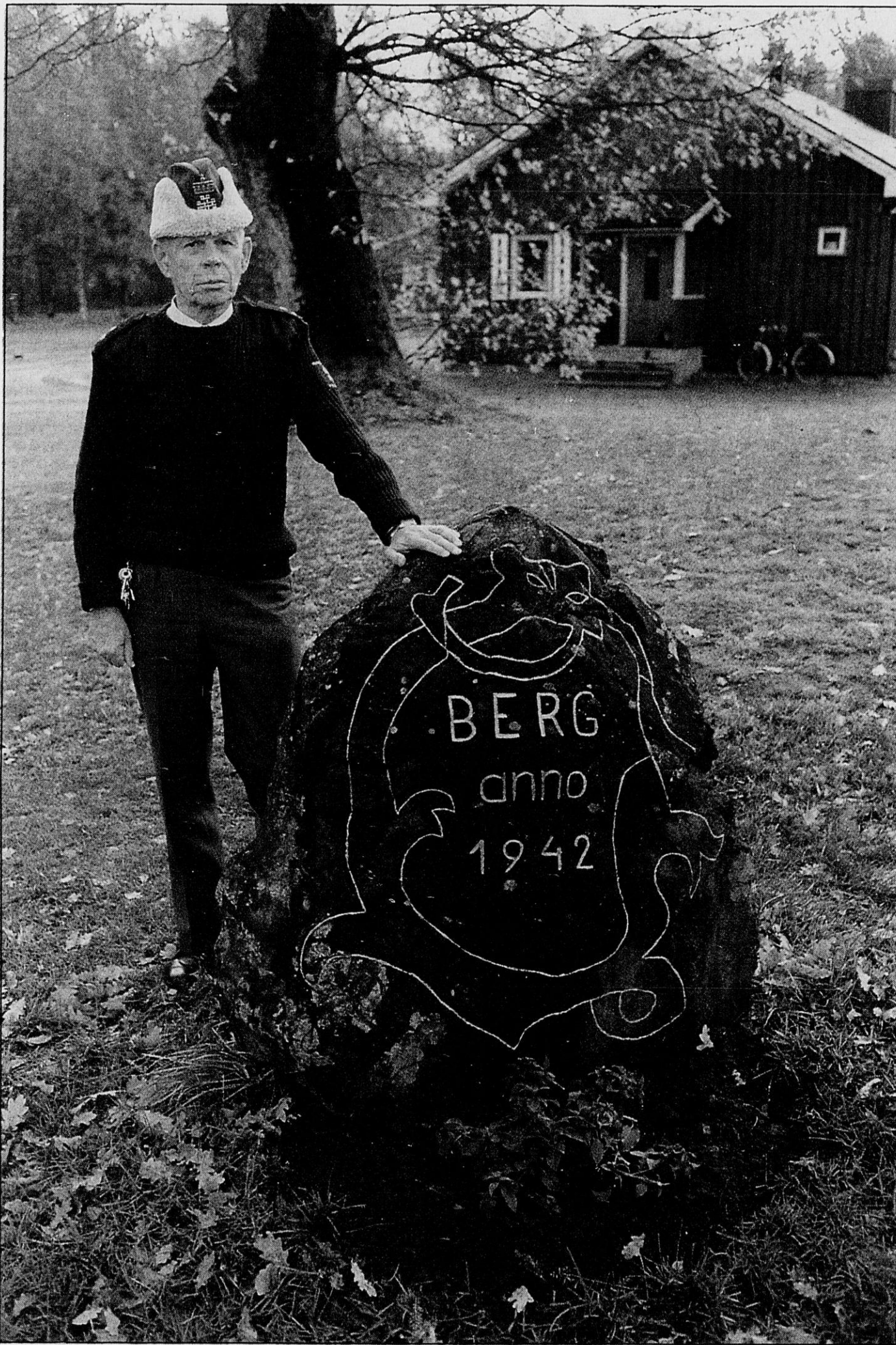
Disse familiene var kommet til Norge ved århundredskiftet fra Polen, Latvia, Litauen og andre steder i tsjarens Russland. Stort sett drev de konfeksjonsbutikker, og vi husker Elias Sachnowitz's butikk Ekko i Tønsberg, Plesanskys Tønsberg Ekvipering, Koklins trikotasjebutikk og Jaffes Grand Basar. I Sandefjord ble Dressmagasinet drevet av Abel Lahn.

Mange eldre tønshøysere husker disse familier. Charles Koklin gjorde seg for eksempel sterkt gjeldende i forenings- og amatørteaterlivet. Etter 9. april merket jødene sterkt sine fiender, tyskerne og nazistene, på så mange måter. Radioene ble beslaglagt lenge før den generelle ordre om å levere inn radioene. Skilt om jødebutikk måtte henges opp i utstillingsvinduerne. Familien Sachnowitz, som hadde flyttet til gård på Gjein i Stokke, ble hengt ut i NS-avisen «Fritt Folk» på grunn av gårdkjøpet. Jøder ble arrestert og pint flere ganger, og stadig var det razziaer i deres hjem. Charles Koklin ble oppsagt i sin stilling som revisor i Tønsberg kommunerevisjon i 1941 - bare fordi han var jøde. Han flyttet til Oslo høsten 1941, drev illegalt arbeid der og rømte så

De første skritt mot gasskammerne. Jødene på Berg deporteres 27. november 1942. (Illustrasjon fra boken «Quislings hønsegård», som handler om Berg Interneringsleir.)

Sølvbryllupsbildet til Ida og Benjamin Koklin i Tønsberg, fotografert 1. februar 1939 hos fotograf Larsen sammen med deres fem barn. Fra venstre foran sitter Ruth, Ida, Benjamin og Gitel. Bak fra venstre Charles, Julius og Emil. Bare Charles og de to pikenene unnslopp gasskammeret, fordi de rømte til Sverige før jødearrestasjonene. (Foto fra boken «Vestfold i krig».)

Forvalter Reidar Kultorp ved minnesteinen, der det står «Berg anno 1942» inne i en tegning av en katt, symboliserende ni liv... (Foto: Per Moe).

senere på året til Sverige. Siden har han bodd i Stockholm, arbeidet der og vært et meget verdifullt bindeledd i det nordiske samarbeid - med betydningsfulle verv. Hele tiden har han hatt fødebyen Tønsberg i sitt hjerte. For eksempel har han

i alle år etter krigen vært fast abonnent av Tønsbergs Blad, slik at han følger med i hva som skjer. Han har også holdt 17. mai-tale i Tønsberg. Hans to søstre Ruth og Gitel unngikk også gasskammerne, mens resten av familien Koklin ble utsløttet.

Berg Interneringsleir ble opprettet sommeren 1942 - som Quislings hønsegård. Quisling tok konsekvensen av motstandernes hønseringer, og sa i en radiotale at han ville

opprette en hønsegård for dem på Berg ved Tønsberg. Initiativet kom fra Tønsbergs NS-ordfører Eivind Bjørck og styrmann Eivind Wallestad, som var fylkingsfører i Vestfold. Wallestad ble kommandant på Berg inntil kapitulasjonen.

Sammen med Lindseth ble han dømt til livsvarig fengsel for sine ugjerninger, men slapp ut i 1952 og flyttet til Sandefjord, der han fikk en karriere i Jahres rederi.

Søndre Berg tilhørte Jarlsberg Hovedgård, og hadde en staselig hvit hovedbygning fra

begynnelsen av 1800-tallet. Det hvite hus ble bygningen kalt i leirtiden, der bodde kommandanten og hans menn.

Jødene var de første som fikk den tvilsomme fornøyelse å ta bopel på Berg. 26. oktober 1942 kom de første 60, mens henimot 300 kom 28. oktober. Tre brakker var reist, idag ligger administrasjonsbrakken på murene til den første jødebrakken (til høyre rett på innsiden av porten). Bare brakke sto der. Ikke en ovn, ikke en koke, langt mindre sengkler, ikke et blikkfat eller en matbakke, ikke kjøkken, ikke vann, ikke avtrede, ikke en taburet eller et bord! Kort og godt tre tomme brakker. I de tre bakkene ble 300 mennesker stuet sammen. Det fantes ikke vann i leiren. De innsatte måtte vaske seg i vannpyttene utenfor brakken..

Deporteringen

Boken «Quislings hønsegård», skrevet av en bokkomite bestående av fremstående fanger, inneholder navn og karakteristikk av alle fangevokterne. Det er grotest lesning. Jødene fikk det så kummerlig at uten overlege Anton Jervells og Røde Kors' hjelpeaksjoner med og utstyr ville det ha endt med katastrofe - allerede på Berg. Katastrofen kom senere. Redselsnatten til 27. november samme år etset seg for alltid inn i de overlevendes sinn som en sort skygge. Ca. 280 ble plukket ut, skilt fra pårørende og venner og sendt til utsløttelse i Tyskland. 12 av dem kom mirakuløst fra det med livet. Den 26. om kvelden var det appell. Klokken fire om morgenen fikk alle utlevert to brød og seks sildekaker. Ytterøy, gummistøvler og beksømtøver skulle bli igjen. Som dyr ble fangene drevet ut i mørket. Det gikk litt sent for de syke, og vaktchef Lindseth brølte: - Se å få dem ut! Det er jo bare jøder! - Alle ble plassert på linje. Navneopprop fulgte. I lysskjæret fra Wallestads bil foregikk sorteringen. Alle som var gift med jødiske kvinner og de ugifte ble stilt sammen. De «arisk» gifte kom for seg.

Den første og største gruppen ble kommandert i marsj mot jernbanelinjen. Den lange, tause rekken forsvant inn i mørket med sykebarene mellom seg. Lyden av et og annet brøl fra vaktene var det eneste som vendte tilbake til dem som sto igjen. Der ble de stående til kl. 9 om morgenen. Da måtte de bære sakene til dem som var sendt ned til Det hvite hus, hvoretter de ble sendt inn på brakka med den beskjed at «heretter skal det faen skjære meg arbeides!» Toget med den store gruppen gikk helt frem til Utstikker I, Amerikalinjens kai i Oslo. Her møtte fangene fra Berg jødiske kvinner og barn som var arrestert samme dag eller dagen før. Mange ektefeller møtte hverandre igjen. Det utspant seg hjertesjærende scener da de ble drevet ombord i slaveskipet «Donau» med slag og spark. Ferden gikk til Tyskland og siden til leiren i Auschwitz. Fra Vestfold kom bare Herman Sachnowitz tilbake...

Minnesamvær på Berg

Etter krigen ble stedet først Berg Arbeidsskole, så Berg ungdomsfengsel og deretter Berg kretsfengsel. Det rommer 45 ansatte av mange kategorier, samt 36 ansatte. Forvalter Reidar Kultorp, eg. fra Sandefjord, opplyser at det mandag 26. oktober blir et minnesamvær på Berg kl. 13. Det vil skje rundt en stor stein, som ligger på den åpne plassen ved kjøkkenbrakken. Steinen er flyttet fra skogen mellom leiren og Hortensveien, og innskripsjonen og tegningen av en katt, symboliserende ni liv, er gjort av jøder. «Berg anno 1942» står det på steinen, og på baksiden står initialene til ialt fem personer. En av dem er Alfred Wulff, som ledet orkestret på Berg.

Folk i Tønsbergdistriktet kjente ikke til grusomhetene på Berg under krigen, andre enn fangene og deres vokter. Vi kommer tilbake til dette i en senere artikkel.